A testületet a párttagság utánpótlásának és a nevelés eszközének is tekintette az MSZMP

A Munkásőrség felszámolása

Kiss Dávid

A Munkásőrséget 1957. január 29-én alakították meg az állampárt határozatával, ezt követően 1989. októberi felszámolásáig az MSZMP párthadseregeként funkcionált. A kommunista párt tagjaiból vagy ahhoz közelállókból válogatták ki az állományát, és az illetékes pártszerv rendelkezett felettük.

A Munkásőrség megalapítása nem volt előzmények nélküli. A magyar kommunista pártnak volt miből merítenie a második világháború előtt és után is. A szovjet érdekszférába kerülő országban nemcsak a szocdemek, hanem a kommunisták, a szakszervezetek, de még a kisgazdapárt is szervezett magának saját gárdát. A „munkáspártok" 1948-as kényszerű frigyéből létrejött a Magyar Dolgozók Pártjának Rendező Gárdája is, amely 1950-ig működött.

Az ötvenhatos forradalom leverését követően gyorsan sor került egy munkásmilícia, a Munkásőrség felállítására, amely ízig-vérig az állampárt hadserege lett. Az 1957-ben harminc-, majd a 60-as évek közepére hatvanezer főre duzzasztott fegyveres testület feladatai a 70-es évek közepéig nőttek. A rendszer védelme mellett a katasztrófavédelemben is részt vettek, de besegítettek a határőrizetben és a rendvédelemben is. Háborús időszakra is kidolgozták a feladataikat. A párthadseregjelleg mellett fokozatosan testet öltött a milíciajelleg is. A 70-es évtized során az akkor legkorszerűbb kézifegyverekkel látták el őket, bizonyos eszközeik könnyűpáncélos célpontok megsemmisítésére is alkalmasak voltak. Az első években spontán, később tervszerűen cserélődött az állomány, így a bő harminc esztendő alatt közel kétszázezer fő lett tagja a testületnek.

A szervezetet az MSZMP a pártba való nevelés eszközének is tekintette 1963-tól, vagyis többeknek azt a feladatot adták, hogy a pártba való belépésük előtt egy kicsit „munkásőrködjenek" is. Az iskolázottság, a foglalkozás tekintetében igen vegyes volt az állomány, akárcsak a motivációk terén. Volt, aki politikai meggyőződésből, más a fegyverek szeretete vagy a katasztrófavédelem során történő segítségnyújtás miatt, megint mások a későbbi pártkarrier céljából lettek munkásőrök. Az állomány egy-két százaléka hivatásos volt, a többiek társadalmi munkában látták el feladataikat.

„A romlás virágai"

A rendszer gyengélkedése már a 70-es években megmutatkozott. Az elkaszált új gazdasági mechanizmust követően felvett nyugati hitelek, rossz befektetésük, majd visszafizetésük éreztették a hatásukat a gazdaságban, majd az emberek napi életében is. Az egyre inkább adósságspirálba kerülő országban a megszorítások 1987-ben gyűrűztek be a Munkásőrséghez, ugyanis ekkor került szóba jelentősebb átalakításuk. Ettől kezdve a testület megszűnéséig csökkent a támogatottsága. A második gazdaság is megjelent a párt hadseregénél. Maga a Munkásőrség is alakított különböző vállalkozásokat, pótolandó a fokozatosan zsugorodó bevételeket.

A gmk-k megjelenését és a reálbérek esését követően a lakosság érdeklődése a Munkásőrség helyett inkább a nyolcórás munka utáni túlmunkalehetőségek irányába fordult, így egyre csökkent a jelentkezők száma és a kiképzéseken való részvétel is. A Munkásőrség azonban gyakorlatilag feloszlatásáig egyben maradt, a folyamatok leginkább a fővárosi állományt érintették.

Átmentési kísérletek

A testület megszüntetéséhez hosszú és rögös út vezetett 1989 folyamán. Míg 1987-88-ban csak a „spórolási faktor" volt a meghatározó, addig a „csodák évében" már az átalakítás is a kiemelt feladatok között szerepelt. Ezzel összefüggésben a szervezet többpártrendszerbe való átmentése is lényegessé vált számukra. Borbély Sándor, a testület utolsó parancsnoka szeptemberben ezt a következőképpen fogalmazta meg: „A Munkásőrség megalakulásakor a jelenlegi funkciót töltötte be. Az ország a politikai, gazdasági és társadalmi válság időszakát éli át, és a békés átmenet feltételeinek biztosítása tűnik a közel jövőben (sic!) elsőrendű feladatunknak. Időközben számunkra szokatlan választási harc fog elkezdődni az egyes pártok között, a hatalomért. A testület átmentése, a kollektívák együtt tartása, az egymásért érzett felelősség, a bajtársiasság megvédése komoly erőt fog igényelni. Várhatóan veszteségek is fognak érni bennünket, azt azonban mindenkinek saját magának kell eldönteni, hogy milyen politikai platformon marad." A hatalmi pozíciók biztosítása és átmentése nemcsak a Munkásőrségnél, hanem az állambiztonsági szerveknél vagy a Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökségénél is megfogalmazódott.

A Munkásőrség feloszlatásának követelése már 1989 elején felmerült, a március 15-i ellenzéki tüntetésen többek között erről is „megemlékeztek". A közvélemény-kutatások is azt mutatták, hogy egyre nagyobb arányban támogatja a lakosság a párthadsereg felszámolását, nagyrészt a költségvetési spórolás lehetőségét látták mindebben. Május 8-án – papírforma szerint – az MSZMP-től a kormányhoz került a testület. A tavasszal létrejött Ellenzéki Kerekasztal (EKA), majd a júniusban startolt Nemzeti Kerekasztal (EKA, MSZMP, szakszervezetek) EKA-oldala mindvégig és egyöntetűen a testület felszámolásához ragaszkodott. Az állampárt ezzel szemben a politikai egyeztető tárgyalások során mindvégig a testület átalakítását, hátországvédelmi erővé történő átszervezését szorgalmazta, de azt elfelejtették közölni az ellenzékkel, hogy ilyen feladatokra gyakorlatilag már a 60-as évektől kidolgozták a terveket, és rendszeres gyakorlatokat is tartottak. Mindezzel párhuzamosan a Munkásőrségnél terveket készítettek az arculat renoválására: új név, új egyenruha, régi-új feladatok. Így a Népőrség nevet szerették volna felvenni, de a Nemzeti Gárda elnevezésen is gondolkodtak!

A kerekasztal-tárgyalásokon több kérdésben is sikerült megállapodni a három félnek. A kerekasztal legharcosabb lovagjainak a Fidesz és az SZDSZ képviselői bizonyultak, akik nem írták alá a szeptemberi megállapodásokat, de nem is vétózták meg azokat. Négy kérdésben népszavazást kezdeményeztek: a köztársasági elnök megválasztásának idejéről, illetve módjáról, az MSZMP pártvagyonával történő elszámoltatásáról, a pártszervek munkahelyekről történő kivonulásáról, továbbá a Munkásőrség feloszlatásáról. Az aláírásokat szeptember 25-én kezdték el összegyűjteni, és október 13-ra meg is szerezték őket.

Mindeközben az állampártban is „elkezdtek vajúdni hegyek", és október 6-án, az aradi vértanúk napján összeült az MSZMP XIV., egyben utolsó kongresszusa, amely igen hamar döntést hozott az átalakulásról, és 7-én megszületett az MSZP, amelynek jóval kisebb lett a taglétszáma. A Munkásőrséggel kapcsolatban a következő határozatot hozták: „A Magyar Szocialista Párt támogatja a kormány elgondolását, miszerint a politikai egyeztető tárgyalásokon részt vevők képviselőivel konzultálva, a polgári védelem és katasztrófaelhárítás igényeit és követelményeit figyelembe véve kidolgozza egy új, nem fegyveres, önkéntes és pártsemleges testület felállításának alapelveit s az átalakulás módját. Ez az új testület a honvédelem integrált rendszerében, állami irányítással végzi feladatait. Pártunk a továbbiakban nem ad munkásőri feladatra pártmegbízatást."

A Németh-kormány október 16-i ülésén egy törvényjavaslat megalkotásáról hozott határozatot, amely a Munkásőrség feloszlatását tartalmazta, ezzel együtt a honvédelmi törvény átírásáról, s egy új, önkéntes területvédelmi erő felállításáról döntöttek. Az ezt követő napokban a Népszabadság arról tudósított, hogy sok volt munkásőr át fog lépni az új területvédelmi erőbe. Az említett jogszabályt az 1989. évi XXX. törvény címen az Országgyűlés október 20-án elfogadta, a honvédelmi törvény megváltoztatásával viszont nem hoztak létre új területvédelmi erőt, egyszóval nem mentették át a Munkásőrséget.

A munkásőröket igencsak meglepte mindez, hiszen az utolsó pillanatig a megmaradásra számítottak. Az aláírásgyűjtésnek tehát volt hatása a Munkásőrség felszámolására, magának a szavazási aktusnak pedig egy megerősítő jellege volt. Nem szabad elfelejteni, hogy az 1990-es választásokig (egykori) MSZMP-többségű volt a parlament! A lakosság döntő hányada a közvéleménykutatási adatok szerint a Munkásőrség felszámolását támogatta, a kormány eszerint is döntött, majd a november végi népszavazáson közel 95 százalék voksolt e mellett.

A párthadsereg fő feladata a kommunista–szocialista rendszer védelme volt
Forrás: Fortepan

A történet vége

A vonatkozó törvény alapján megkezdődött a testület felszámolása. A fegyverek jelentős részét már október 23-án begyűjtötték. Mindenhol egy-egy helyi munkásőr vezető, rendőr és katona ment ki gépkocsival a 180 objektumhoz, ahol kezdetben az őrzést vették át az akkor már felszámolt Munkásőrségtől. Több esetben nem is tudták a kiérkező katonák, hogy pontosan hol találhatóak az objektumok. Ugyanakkor a feloszlatott fegyveres testület tagjai által őrzött épületek érdekes jogi problémát jelentettek. A jogi hiátus szerencsére nem sokáig létezett. A gyors lefegyverezést az ellenzék is szorgalmazta, az MDF például a Bem téri II. kerületi Munkásőr Parancsnokságtól tartott, hiszen október 23-ra a térre tervezték a megemlékezésüket. Az őrzés átvételét követően következett a fegyverek beszállítása a honvédségi raktárakba.

Az ingó és ingatlan vagyon leltározására kormánybiztost jelöltek ki, aki volt munkásőrökből egy több csoportból álló felszámoló bizottságot alakított. Feladataik közé tartozott a személyi állomány ügyeinek rendezése. Mivel a testület nagy része úgynevezett társadalmi állomány volt, így az ő leszerelésük nem okozott különösebb problémát. Búcsúztatásuk állománygyűléseken történt, ennek során emléklapokat is kaptak. A hivatásosok nagy részét nyugdíjazták, mivel legtöbben vagy elérték a fegyveres testületek számára biztosított 45 éves korhatárt, vagy további korkedvezményt kaptak kevesebb nyugdíjjal, de arra odafigyeltek, hogy elhelyezkedésük esetén a két jövedelem a korábbi munkásőrivel megegyezzen. Akiket nem lehetett nyugállományba helyezni, azoknak gondoskodtak az elhelyezkedéséről, és fél évnyi végkielégítést kaptak. Az ingatlanállomány felmérését is elkezdték, a 180 objektum egy részét csak használta a testület, vállalati stb. tulajdonban volt, ezek az eredeti birtokos használatába kerültek vissza. A testület saját objektumai közül 1989 végén és 1990 elején többet iskoláknak, egyházaknak, rendőrségnek adtak azzal a feltétellel, hogy meghatározott ideig kötelesek ott az adott tevékenységüket folytatni. Amelyek sorsát 1989-ben nem tudták rendezni, azok az állami vagyonkezelőhöz kerültek át.

A testületnek több vállalkozása is üzemelt, ezeket a sokszor átláthatatlan viszonyok miatt a felszámolás során megszüntették. A legismertebb a Club Tomaj nevű üdülő volt Badacsonytomajban, amely korábban munkásőrkiképzési bázisnak épült, a 80-as években már luxusüdülőként „enyhítette a népgazdaság valutaéhségét". A Munkásőrség ingóságainak egy részét a BÁV értékesítette, más részét leselejtezték. A testület dokumentumai nagyrészt megmaradtak, ezek a 60-as évektől a Párttörténeti Intézetbe, a rendszerváltozást követően a Hadtörténeti, majd az országos és megyei, helyi levéltárakba kerültek. Jelentősebb történeti relikviáik a Nemzeti Múzeumban és a Hadtörténeti Intézetben, megyei és kisebb múzeumokban nyertek elhelyezést.

Az MSZMP párthadserege tehát nem sokkal élte túl az állampártot. Az akkori Magyar Néphadsereg létszámának közel felét kitevő és nagyrészt politikai alapon kiválogatott állomány jelentős súlyt képezett a pártállami struktúrában, érdemi átalakítása emiatt sem volt lehetséges. A megszüntetése nem ment könnyen, a „csodák évében" azonban ez is megtörténhetett.

A szerző a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár tudományos munkatársa